

Globalizacija i islamski svijet

Saeid Abedpour

Značajan dio žitelja Zemljine kugle pripadaju svijetu islama. Od 200 država u svijetu, 57 njih su članice Organizacije islamske konferencije, dok izvjestan broj država u kojima muslimani predstavljaju značajan udio u stanovništvu, gdje spada i Bosna i Hercegovina, imaju status posmatrača u Organizaciji. Palestinski problem, neravnopravan odnos bogatih i siromašnih zemalja, razvoj tehnologija, uloga vlade, politička nezavisnost, kulturno-civilizacijska saradnja i razmjena sa Zapadom, zaštita životne sredine, energetske problemi i učešće u procesu globalizacije bitna su pitanja koja stoje pred muslimanskim zemljama i narodima.

Proces globalizacije, u svim njegovim različitim aspektima, jedan je od najvažnijih problema s kojima su zemlje i narodi danas suočeni. Ovaj fenomen može se tretirati na različitim nivoima, od učešća u svjetskim trgovinskim ugovorima, preko pitanja privrednih investicija, ekonomske tranzicije ili uloge domicilnih i ne-domicilnih kultura u nekoj zemlji ili narodu te uloge religije, pa sve do problema unutrašnje i međunarodne sigurnosti. Vlade i političke elite neizbježno nastoje ispravno pristupiti ovom fenomenu kako bi pri suočenju s njim očuvali nacionalne interese.

Pojam globalizacija danas ima široku upotrebu i raznovrsna značenja. Globalizacija je rezultat i proizvod situacije modernog čovjeka. Temeljni aspekt globalizacije jeste sažimanje vremena i prostora, danas svuda prisutno, što svakako utječe na naše ideje i ponašanja. Ovaj fenomen je brzinu i bliskost učinio bitnim specifičnostima života i svakodnevnog iskustva savremenog čovjeka. Doima se kao da historija žuri, a ta hitnja ogleda se u enormnoj proizvodnji i distribuciji informacija. Globalizacija prije svega poništava određene predstave koje smo o vremenu, prostoru i stvarnosti imali, nudeći nam malo-pomalo novo i korjenito drugačije viđenje stvarnosti i razumijevanja svijeta koji nas okružuje.

Drugi nivo utjecaja globalizacije, u potpunosti u sprezi s prvim, je utjecaj kroz promjenu tehnologije informacija, što ima velikog efekta na ustroj i organiziranost svijeta. Da BBC i CNN nisu izvještavali o ratu u Bosni i Hercegovini, da li bi bilo moguće da vijesti o strahotama bosanskohercegovačkog rata veoma brzo obiđu čitav svijet? Kao rezultat dominacije tehnologije u društvenim tokovima, kompjuter postaje izvor i osnov moći i bogatstva, zauzima centralnu poziciju i promovira se kao simbol novog vremena. Ova revolucionarna prevlast nad informacijama novi je primjer hegemonije u ekonomskom, političkom i kulturnom životu, tako da izgleda kako se ostvaruje Taflerova vizija globalnog sela i civilizacije zasnovane na informaciji. Vlast nad informacijama stvara kod njihovog posjednika predstavu o njegovoj nedodirljivosti i ispravnosti. Tako, naprimjer, predstava američke vlade o tome da je ova zemlja stožer svijeta i temeljni odreditelj i razlučitelj dobra i zla, rezultat je njihovog bogatstva i tehnološke premoći u međunarodnim razmjerama.

Na trećem nivou, globalizacija izaziva promjene u načinu upravljanja zemljom i bliskosti među različitim narodima u domenu ekonomije, politike, kulture i religije. Ova bliskost ne znači

nužno postajanje istovjetnim, već prije znači saradnju, razumijevanje, razmjenu, odnosno jednu vrstu teoretskog i praktičnog dijaloga. Koliko god da je globalizacija rezultat promjene odnosa čovjeka s okolinom usljed ubrzanog tehnološkog razvoja, te, kako Tafler kaže, nije nešto što pripada jednoj državi ili vladi, ipak se može kazati da zloupotreba ovog pojma predstavlja općenitu prepreku da se globalizaciji pristupi na prikladan način.

Postoje različita shvatanja globalizacije, i primjenimo li ta shvatanja na islamski svijet, vidjet ćemo da je odnos globalizacije i islamskog svijeta složen i kompliciran. Prema jednom shvatanju, islamski svijet je potpuno suprotstavljen globalizaciji na američki način. Drugo shvatanje islamski svijet vidi suprotstavljenim modernitetu te konačno zaključuje da je islam suprotstavljen Zapadu. Treće stanovište ne vidi nikakvu oprečnost između procesa globalizacije i islamskog svijeta, držeći da svi nesporazumi potječu od pojedinaca, određenih vlada ili naroda.

R. Robertson globalizaciju vidi kao svojevrsan pritisak na neka društva, civilizacije i tradicije kojim ih se nastoji prikloniti određenim idejama i obrascima. Za Robertsona, Barkera, Huntingtona i Fukuyamu globalizacija je proces kojim se ostvaruje američka kapitalistička hegemonija. Barker insistira da "američki kapitalizam mora potčiniti ljude svojoj vlasti, jer američki sistem i način života je upravo ono što oni žele, te je američka hegemonija posve prirodna stvar i u korist je žitelja svijeta." Francis Fukuyama globalizaciju tumači kao općinjenost svijeta američkom kulturom. Za njega, rezultat moderniteta jeste ljudska samospoznaja, pa stoga u historiji ne preostaje više niti jedno pitanje s kojim bi se valjalo upoznati. On liberalno kapitalističko društvo vidi kao posljednji i konačni oblik historijskog razvoja. Historija u smislu povijesti društvenih promjena, nakon različitih oblika i modela vlasti, svoj vrhunac dostigla je novom liberalnom demokratijom i tržišnim kapitalizmom. Huntington također globalizaciju poistovjećuje s nametanjem zapadnjačkog sistema vrijednosti svijetu. Treba napomenuti da oba ova mislioca imaju važnu ulogu u oblikovanju američke vanjske politike.

U ovakvoj situaciji, uloga religije, posebno uloga islama, doima se nejasnom, zbunjujućom i disharmoničnom. Pristalice prvog spomenutog stanovišta o globalizaciji drže ovaj proces potvrdom američke hegemonije prikazane kao "odbrana vrijednosti demokratije i ljudskih prava", te se tako suprotstavljajući američkoj hegemoniji tretira kao suprotstavljajući globalizaciji. Naročito se nakon 11. septembra kod nekih američkih mislilaca javlja pristup kod koga se islam poistovjećuje s *Al-Qaidom*. Fukuyama kaže: "*Istinski neprijatelj jesu radikalni islamisti, koji pri svom ispoljavanju suprotstavljenosti nama ne prezaju ni od čega. Oni su se pretvorili u fašiste našeg doba i to je upravo ono protiv čega se borimo.*"

Mnogi od onih koji su na sav glas izražavali svoju naklonjenost oblikovanju novog svjetskog poretka i paradigmi globalizacije danas sa zabrinutošću uočavaju da je globalizacija samo drugo lice jednoblokovskog poretka pod vođstvom Amerike. Ta zabrinutost nije ograničena samo na islamski svijet, jer i Evropa u amerikanizaciji vlastite kulture, komunikacija, muzike i filma vidi opasnost. S druge strane, današnja američka kultura bitno je različita od američke kulture iz 50-ih i 60-ih godina 20-og stoljeća koju se nastojalo prikazati idealnom. Spram današnje američke kulture vlada priličan pesimizam i podozrivost, te ju se drži dosta različitom od tradicionalnih etičkih kriterija, zbog čega ona nije naročito privlačna ostalim kulturama.

Drugo gledište globalizaciju vidi kao proces pozapadnjačenja i izvoza vrijednosti moderniteta, što je najčešći pristup Amerike i Evrope u konfrontaciji s drugima. Najvažnije intelektualno pregnuće Zapada ogleda se u pojmu kulturnog imperijalizma. Sistem utemeljen na kulturnom imperijalizmu utemeljen je ustvari na ekonomskoj dominaciji Zapada, čime se nastoji reformisati vrijednosti, obrasce i identitet koloniziranih naroda. Petros i Chomski, posmatrajući stvari iz obje perspektive, drže da postoje različitosti među raznim oblicima svjetskih kultura. Amerika, međutim, ne vidi nikakvog smisla u tim različitostima.

Proces globalizacije u ekonomiji, iako po značenju različit od onog u kulturi, također je podijelio svjetsko društvo. Strah od dalje vesternizacije svijeta kroz globalizaciju, kojeg izražava John Esposito, sasvim je osnovan. Kroz ovaj proces, tehnološki i ekonomski unapređivali, uz potporu kulturne agresije, nastoje sebi ekonomski podrediti siromašnije narode. Globalizacija kao proces nametanja zapadnjačkih vrijednosti ostatku čovječanstva izaziva različite reakcije. Jedni, zagovarajući parolu da je "islam suprotstavljen Zapadu", negiraju svaku mogućnost korištenja vrijednostima modernog svijeta, dok drugi, balansirajući između moderniteta i vlastitih kulturno-civilizacijskih vrijednosti, nastoje razlučiti između pozitivnih i negativnih aspekata globalizacije.

Treći pristup globalizaciju vidi kao sužavanje svijeta praćeno brzim promjenama u društvima i izgradnjom svjetske kulture. Globalizacija je ostvariva uz saradnju svih religija i civilizacija. Zemlje i narodi svijeta su politički, ekonomski i kulturno usko povezani i upućeni jedni na druge. Slobodna trgovina između država omogućit će ekonomski procvat, a pritom je moguće zaštititi vlastiti kulturni identitet. Ljudi modernog doba, odnosno građani, danas su potpuno drugačije nego nekad upućeni i uključeni u sva svjetska zbivanja, što im je omogućeno napretkom tehnologije i elektronskih sredstava komunikacije. Uključivanje svih naroda u svjetske carinske i trgovinske saveze, što im Svjetska trgovinska unija omogućava, ne mijenja samo ekonomski model svih naroda, već se mijenjaju i uloge ekonomskih i političkih utjecaja. Brzina ovih promjena uvjetovana je brzinom promjena u informacijskoj tehnologiji. Ove promjene naposljetku će dovesti do slabljenja moći i utjecaja države-nacije, dok će sve više rasti moć i utjecaj međunarodnih i regionalnih saveza.

Islamski svijet nije jedna i jedinstvena institucija. Naravno, u pogledu najvažnijih pitanja za muslimane postoji određena saglasnost, solidarnost i razumijevanje. No, oko brojnih pitanja među muslimanskim zemljama postoje nesuglasice i razilaženja koji stoje na putu njihovog jedinstva. Odnos islamskog svijeta spram globalizacije kreće se u rasponu od potpunog odbacivanja do potpune saglasnosti s ovim procesom. Između tih krajnosti, većina muslimanskih zemalja, poput Malezije, Irana ili Turske, nastoje iznaći prihvatljiv model za svoje saučestvovanje u procesu globalizacije. To saučestvovanje zavisi od uloge intelektualaca, grupa pritiska, i političkih stranaka u muslimanskim društvima. Bilo bi teško sve stavove o globalizaciji svesti u okvir tri osnovna koja smo spomenuli, no ta tri pristupa globalizaciji prisutni su i na Zapadu i u islamskom svijetu.

Islamski svijet predstavlja skupinu zemalja koje, držeći se nacionalno-državnih interesa, nude različite odgovore na proces globalizacije. Za većinu reakcija koje u ovom pogledu ispoljava islamski svijet ne bi se moglo kazati da su islamske, već se radi o reakcijama utemeljenim na stavovima pojedinih vlada i njihovom načinu poimanja situacije. Islam kao institucionalizirana religija posjeduje vlastite stavove o politici, društvu ili zaštiti životne

sredine, ali ne nudi jedinstven i izričit stav o pitanju globalizacije. Islam, svakako, nudi čovjeku smjernice za razumijevanje svih fenomena i muslimani nastoje svim pojavama pristupiti u skladu s islamskim naukom. Ipak, moglo bi se kazati da su stavovi mnogih muslimanskih intelektualaca prije zasnovani na poimanju moderniteta negoli što proistječu iz islama, što, kad se radi o muslimanskim društvima, djeluje u izvjesnoj mjeri paradoksalno. Tumačenje islama svakog naroda, države ili intelektualca u velikoj mjeri proistječe iz kulturne i sociološke stvarnosti nekog društva, te zavisi od političkih i geopolitičkih okvira. Mnoge vlade koje se nazivaju vladama islamskih zemalja ne nude ispravnu interpretaciju islamskog nauka. Te vlade su s jedne strane ogrezle u nemoral i opterećene su kompleksom više vrijednosti, a s druge strane su podređene zemljama Zapada, pa je stoga upitno koliko su te vlade u stanju osigurati političku nezavisnost i postojano zaštititi vlastitu kulturu pred Zapadom, jer malo je zemalja koje na ovo pitanje mogu pozitivno odgovoriti.

Mnoge rasprave koje se u vezi s globalizacijom vode u islamskom svijetu zasnovane su na načinu na koji muslimani poimaju fenomene kulture, politike i ekonomije. Islam, svakako, pruža načine razumijevanja vremena, ali, zavisno od naroda i vlada, to poimanje nije istovjetno. Tako muslimansko prihvatanje ili odbacivanje procesa globalizacije zavisi od načina na koji tumače pojmove ummet, džihad ili odnos islama i Zapada.

Bitno pitanje jeste da li je islam, koji zagovara zajedničke vrijednosti ummeta, kompatibilan s modernim konceptima vlasti, ideologije i nacionalizma? Pitanje kompatibilnosti ili nekompatibilnosti islama s modernim konceptom vlasti jedna je od rasprava u vezi s kojom se može pozivati na Kur'an i tradiciju. Na praktičnom nivou i u novim političkim procesima ne spominje se nikakva nekompatibilnost.

Prisutna je i rasprava o nužnosti uspostave jedinstvenog političkog tijela u kojem bi bio oličen islamski ummet. Čak i kad Afgani u 19. ili imam Homeini u 20. stoljeću insistiraju na nužnosti jedinstva muslimana i stvaranju istinskog osjećaja pripadnosti ummetu, njihov pristup pojmu ummet i jedinstvu muslimana ne znači ostajanje izvan svjetskih procesa, već se radi o ideji snaženja muslimanskog političkog tijela koje će omogućiti veću prisutnost muslimana u svim aspektima na svjetskoj sceni. Insistiranje na ravnopravnosti pri kulturnim i civilizacijskim odnosima sa Zapadom jedan je od glavnih slogana intelektualnih pokreta u islamskom svijetu, te se u tom smislu nastojalo što bolje shvatiti proces globalizacije. Kad se govori o ummetu, tim pojmom ne obuhvataju se samo muslimani, već i pripadnici ostalih vjerskih zajednica koje egzistiraju u islamskom svijetu. Neki fundamentalistički pristupi ummet u političkom smislu svode samo na muslimane, pa je takav pristup praktično strogo suprotstavljen globalizaciji. Većina islamskih zemalja ummetu pristupaju kroz kriterij političkog identiteta zasnovanog na nacionalnim interesima.

Pojam *džihad* također se tumači na različite načine. Jedni insistiraju na poimanju džihada kao, prevashodno, borbe protiv vlastitih strasti, dok drugi džihad posmatraju kao borbu odbrambenog karaktera. Postoji i tendencija da se ajeti o džihadu iz sure *Tawba* interpretiraju kao poziv u rat protiv nevjernika. Valja naglasiti da rat u islamu nipošto nije nešto pohvalno. Islam zabranjuje svojim sljedbenicima da bezrazložno otpočinju ratove i rat dozvoljava tek ukoliko se radi o odbrani muslimanske zajednice ili nekog potlačenog, makar i nemuslimanskog, naroda. Bog u islamu džihad propisuje kao sredstvo odbrane pred napadom. Džihad protiv

samog sebe jeste džihad koji uvijek traje, no prihvatiti džihad kao borbu protiv vlastitih strasti ne znači negirati odbrambeni aspekt džihada.

Postoji i stav prema kome su islam i Zapad nepomirljivo suprotstavljeni i sukobljeni. Ovakav stav ima ozbiljne, premda malobrojne, zagovornike na Zapadu i u islamskom svijetu. Njegovi zagovornici na Zapadu pozivaju se na muslimansko osvajanje Španije i dijela Francuske u 8. stoljeću, osmanlijsko napredovanje ka srcu Evrope u 16. i 17. stoljeću, te na historiju političkih promjena u islamskim zemljama nakon Drugog svjetskog rata. Njihovi istomišljenici u islamskom svijetu nastoje dokazati stalnu mržnju Zapada prema muslimanima, pa se pozivaju na križarske ratove, progon muslimana iz Španije, nastojanja evropskih zemalja da se uništi Osmansko carstvo te na koloniziranje islamskog svijeta.

Međutim, povijest odnosa Zapada i islamskog svijeta ne svodi se samo na sukobe, jer postojali su i dugački i bitni periodi saradnje. U određenim periodima muslimani su čak stupali i u vojne saveze s evropskim državama. Osmanlije su tokom svojih ratova s Rusijom uživali stalnu potporu Britanije i Francuske. U toku Prvog svjetskog rata, Turska je stupila u alijansu s Nijemcima i Austrijancima, a protiv Britanije, Francuske i Rusije. Što se, pak, ratova muslimana protiv imperijalizma tiče, oni se ne mogu vezati samo za muslimane. Takvi oslobodilački pokreti javili su se nakon Drugog svjetskog rata i u Latinskoj Americi, Indiji i Kini.

Tri spomenuta pristupa pokazuju da i na Zapadu i u islamskom svijetu postoje različita viđenja procesa globalizacije. Prije svega, valja razlučiti između pojmova *svjetski poredak*, *svjetsko društvo*, *globalizam* i *globalizacija*. Izgleda da je pojam svjetski poredak najbliži stvarnosti. Pojam globalizacija, međutim, uzevši u obzir njegovo definiranje izneseno u ovom tekstu, prilično je složen i nejasan. Ukoliko globalizacija znači prevashodno "stalnu međuovisnost i saradnju između država u područjima politike, ekonomije i kulture", onda islamski svijet nema ništa protiv globalizacije. Globalizacija se u jednom općenitom smislu dešava, a njen obim u bitnoj mjeri zavisi od tehnološkog napretka. Proces globalizacije, međutim, ne može značiti svođenje svih kultura na jednu. Ovaj proces donekle i jeste paradoksalan, jer kreće se ne ka jednoj, već ka više civilizacija. Iako novi svijet obuhvata sve ljude, on omogućava svima da prezentiraju vlastitu kulturu i tradiciju. Nakon svršetka hladnog rata i raspadom SSSR-a te pojavom interneta, globalizacija u politici, tehnici i kulturi otvorila je pred kulturama i civilizacijama nove horizonte, te ova etapa može biti dobra prilika da se kroz dijalog stvori novo poimanje svijeta.

Ono čemu se islamski svijet protivi jeste treći pristup globalizaciji, onaj koga velike industrijske sile teže ostvariti kroz svoje političke i ekonomske institucije. U ovom suprotstavljanju zemlje trećeg svijeta su jednoglasne. Činjenica je da neki globalizaciju smatraju pokretom za ekonomske reforme, usmjerenim ka dosezanju tržišne ekonomije. Nepravedna paradigma trgovinskih odnosa skriva se iza slatkorječivih izjava o globalizaciji. Globalizacija je velika rupa na putu uspostave zajedničkog, jedinstvenog i međuovisnog svjetskog poretka. Kroz proces globalizacije dolazi do akumulacije kapitala, pri čemu bogati postaju još bogatijima, a siromašni sve više siromaše. Kao rezultat ovakve podjele kapitala, američki kapitalisti su u periodu od 1975. do 1995. svoj kapital uvećali za 60%. Istovremeno, broj onih u čijim rukama se u SAD nalazi ovaj kapital ne predstavlja više od 1% u ukupnom stanovništvu ove zemlje. U Francuskoj, 20% stanovništva posjeduje 80% ukupnog kapitala zemlje, dok se 20% Francuza ubrajaju u siromašne jer njima pripada tek 6% ukupnog nacionalnog bogatstva. Pet moćnih

industrijskih zemalja, SAD, Francuska, Engleska, Njemačka i Japan, kontroliraju 170 od 200 najvećih kartela i industrijskih trustova u svijetu. Na temelju jednog izvještaja UN-a, kapital koji se nalazi u rukama 358 pojedinaca iz svjetske poslovne oligarhije jednak je prihodima koje ostvaruju 2,5 milijardi ljudi u svijetu. Kontradikcija se ogleda i u tome što SAD, koje služeći se i pritiscima izvoze svoju robu širom svijeta, štiteći svoje ekonomske interese zabranjuju uvoz mnogih roba. Tako su, naprimjer, japanski automobili opterećeni visokim carinskim dažbinama.

Pitanje koje se samo nameće glasi: Gdje je izlaz? Nužno je razgraničiti između politike i programa industrijskih sila da globaliziraju ekonomiju i globalizacije u različitim oblastima ljudskog života. Zarad aktivnijeg učešća u ovom procesu, nužno je da islamski svijet i Zapad prije svega stupe u dijalog i približe stavove. Islam u dobroj mjeri može ponuditi odgovor na duhovnu prazninu čovjeka današnjice, te putevi kulturne i intelektualne saradnje između islama i Zapada moraju biti otvoreni. Mora se biti svjesno razlike između fundamentalističkih pokreta i onih izvornih političkih i vjerskih tendencija koje se bore za nezavisnost, ali i za toleranciju i dijalog sa Zapadom kroz učešće u procesu globalizacije. Ako Zapad o islamskom svijetu želi suditi kroz prizmu moderniteta, to onda znači poricanje svih drugih gledišta koja nisu modernitet. Globalizacija ne može biti svedena na modernitet ili postmodernitet. Globalizacija bi trebala izroditi novu intelektualnost i nova gledišta.

Globalizacija u smislu globaliziranja ekonomije trpi brojne kritike. U okviru ovog procesa egzistira pokret za izgradnju svjetskog poretka za članstvo u kojem je nužno pripadati određenim međunarodnim ekonomskim institucijama. Problem je, međutim, u tome što ekonomske sile kontrolom ovih institucija provode vlastitu politiku i nastoje mijenjati ekonomske sisteme drugih zemalja. Stoga, učešće jedne zemlje u procesu globalizacije mora biti praćeno insistiranjem na zaštiti nacionalnih interesa te zemlje.

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić